

Anna Majchrowska-Kielak

ORCID: 0000-0002-3852-1464

Anna.majchrowska-kielak@europejskauczelnia.edu.pl

Europejska Uczelnia w Warszawie

Kilka słów o walce o dostępność – II Zjazd Kobiet z Niepełnosprawnościami

A few words about the fight for accessibility –
2nd Congress of Women with Disabilities

<https://doi.org/10.34739/sn.2025.25.01>

Abstrakt: Celem artykułu jest przedstawienie kwestii dostępności dla osób o szczególnych potrzebach w odniesieniu do zapisów prawnych, jak i życia codziennego. W artykule autorka porusza niezwykle aktualną kwestię dostępności dla osób o szczególnych potrzebach. Na pierwszych stronach wyjaśnia podstawowe zagadnienia związane z dostępnością wynikające z zapisów ustawy o dostępności dla osób o specjalnych potrzebach. Dzięki temu czytelnik wie, jak być powinno. Następnie autorka wspomina o działalności trzeciego sektora, w tym kolektywu o nazwie Artykuł 6 i wydarzeniu o nazwie II Zjazd Kobiet z Niepełnosprawnościami, podczas którego odbył się panel dyskusyjny na temat dostępności. Treści wynikające z zapisów wspomnianej ustawy skonfrontowano z rzeczywistymi doświadczeniami kobiet z niepełnosprawnościami, w oparciu o co wyłoniono postulaty dla dalszej praktyki i działań doskonalących. Jednym z nich jest edukacja społeczeństwa, już od najwcześniejszych etapów – na temat różnorodności społeczeństwa i w związku z tym potrzeby dostosowań. Artykuł powstał w oparciu o źródła naukowe, opracowania branżowe, akty prawne, recenzję wydarzenia i doświadczenie własne autorki. Wałorem tekstu autorki jest perspektywa własna i utożsamianie się w podjętą problematykę oraz uwypuklenie kontekstu działań rzeczniczych w walce o dostępność.

Słowa kluczowe: *dostępność, działania na rzecz praw osób z niepełnosprawnościami, dostęp alternatywny, Artykuł 6, bariery w komunikowaniu*

Abstract: The aim of the article is to present the issue of accessibility for people with special needs in relation to legal provisions and everyday life. In the article, the author raises the extremely current issue of accessibility for people with special needs. On the first pages, it explains the basic issues related to accessibility resulting from the provisions of the Act on Accessibility for People with Special Needs. Thanks to this, the reader knows how it should be. Then the author mentions the activities of the third sector, including a collective called Article 6 and an event called the 2nd Congress of Women with Disabilities, during which a panel discussion on accessibility was held. The content resulting from the provisions of the above-mentioned Act was compared with the actual experiences of women with disabilities, based on which postulates for further practice and improvement activities were selected. One of them is educating society, from the earliest stages, about the diversity of society and

the therefore need for adaptations. The article was based on scientific sources, industry studies, legal acts, a review of the event and the author's own experience. The advantage of the author's text is her own perspective and identification with the issues raised, as well as emphasizing the context of advocacy activities in the fight for accessibility.

Keywords: *accessibility, activities for the rights of people with disabilities, alternative access, Article 6, barriers to communication*

Wstęp

Dostępność to jedno z kluczowych zagadnień współczesnego społeczeństwa, które ma na celu zapewnienie równych szans wszystkim ludziom, niezależnie od ich fizycznych, sensorycznych czy intelektualnych ograniczeń. W kontekście osób ze szczególnymi potrzebami dostępność nabiera szczególnego znaczenia, obejmując nie tylko infrastrukturę, ale także edukację, technologie, usługi publiczne i życie codzienne. Współczesne społeczeństwo zmienia się w kierunku większej inkluzyjności, co oznacza, że projektowanie przestrzeni i usług z myślą o potrzebach osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności staje się nie tylko obowiązkiem prawnym, ale także moralnym i społecznym. Artykuł ten ma na celu przybliżenie kwestii dostępności, wyzwań związanych z jej realizowaniem oraz znaczenia w budowaniu bardziej sprawiedliwego i otwartego świata dla osób ze szczególnymi potrzebami.

Artykuł składa się z kilku części. W pierwszej z nich przedstawiono najważniejsze kwestie wymienione w ustawie o zapewnieniu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami, w drugiej zaprezentowano wyniki II Zjazdu Kobiet z Niepełnosprawnościami. Całość zamykają konkluzje.

Mimo że przepisy dotyczące zapewniania dostępności istnieją w Polsce od ponad 20 lat, to rzeczywistość zmienia się bardzo wolno. Zmiany polegające na wdrażaniu dostępności przyspieszyły w ostatnich latach dzięki realizacji programu Dostępność Plus, który w praktyce wdraża postanowienia Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych. Zgodnie z zapisami art. 9 Konwencji ONZ (Dz.U. z 2012 r., poz. 1169), o prawach osób niepełnosprawnych oraz Konstytucji RP (Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z poz. zm.) każdy ma prawo do równego traktowania i partycypacji w życiu społecznym.

W Polsce od 6 września 2021 roku trwa okres wdrażania ustawy z dnia 19 lipca 2019 roku o zapewnieniu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (Kowalski, i in., 2019). Ustawa o zapewnieniu dostępności osobom

ze szczególnymi potrzebami (Dz.U. z 2024 r., poz. 1411) jest jednym z ważniejszych kroków w kierunku systemowego i kompleksowego zapewniania dostępności w Polsce, ale nie jest pierwszym rozwiązaniem w tym zakresie. W Polsce istnieje już szereg aktów prawnych, które wcześniej odnosiły się do kwestii dostępności dla osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności, chociaż nie zawsze tworzyły one jednolity i kompleksowy system.

Do wcześniejszych ważnych regulacji prawnych, które miały na celu poprawę dostępności, należą m.in. **ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych** z 1997 roku (Dz.U. z 2024 r., poz. 44), która wprowadzała szereg działań wspierających osoby z niepełnosprawnościami. Istniały również przepisy dotyczące dostępności w innych aktach, jak **Prawo budowlane (Dz. U. z 2024 r., poz. 725)**, które wymagało dostosowania budynków publicznych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami (art. 5 pkt 4). Inne zapisy znajdziemy w ustawie z dnia 15 listopada 1984 r. Prawo przewozowe (Dz. U. z 2024 r., poz. 1262). Przewoźnik powinien podejmować działania ułatwiające podróżnym, w szczególności osobom o ograniczonej zdolności ruchowej oraz osobom niepełnosprawnym, korzystanie ze środków transportowych (art. 14 ust. 2).

Ważnym dokumentem (już niemalże o znaczeniu historycznym) jest również Rezolucja 48/96, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w 1993 roku, dotycząca **Standardowych Zasad Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych**. Celem tej Rezolucji jest poprawa jakości życia osób niepełnosprawnych na całym świecie i zapewnienie im równych szans w różnych dziedzinach życia, takich jak edukacja, zatrudnienie, dostęp do usług, uczestnictwo w życiu społecznym i politycznym. Zasada 5. tej rezolucji koncentruje się na **odpowiedzialności rządów i społeczności w tworzeniu polityk oraz wprowadzeniu działań wspierających wyrównywanie szans** dla osób niepełnosprawnych. Zgodnie z tą zasadą kluczowe jest, aby państwa podejmowały odpowiednie działania legislacyjne i organizacyjne, tworzyły warunki do pełnej integracji osób niepełnosprawnych w społeczeństwie, a także zapewniały im dostęp do różnych zasobów i usług. **Główne elementy zasady 5. Rezolucji obejmują trzy kwestie:**

1. Odpowiedzialność rządu. Rządy mają obowiązek przyjmowania i wdrażania polityk, które uwzględniają potrzeby osób niepełnosprawnych. Powinny one stworzyć ramy prawne i administracyjne, które umożliwią realizację wyrównywania szans w różnych dziedzinach życia społecznego.

2. Promowanie integracji. Zasada ta podkreśla znaczenie integracji osób niepełnosprawnych w społeczeństwie poprzez odpowiednie przepisy, programy edukacyjne, społeczne oraz działania na rzecz aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych.

3. Zapewnienie dostępu do zasobów. W celu wyrównywania szans osoby niepełnosprawne muszą mieć dostęp do zasobów takich jak: edukacja, usługi zdrowotne, infrastruktura, transport czy technologie wspomagające.

Zasada 5. Rezolucji 48/96 stanowi część szerszego systemu, który ma na celu zwrócenie uwagi na równość szans i stworzenie warunków, w których osoby niepełnosprawne mogą pełnoprawnie uczestniczyć w życiu społecznym, bez przeszkód wynikających z niepełnosprawności.

Wróćmy jednak do ustawy o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami. Zasadne wydaje się wyjaśnienie – kim jest osoba ze szczególnymi potrzebami, jako że z definicji wynika, że są to osoby nie tylko z niepełnosprawnościami.

Ustawa o zapewnianiu dostępności w artykule 2 definiuje osobę ze szczególnymi potrzebami jako osobę, która ze „względu na swoje cechy zewnętrzne lub wewnętrzne, albo ze względu na okoliczności, w których się znajduje, musi podjąć dodatkowe działania lub zastosować dodatkowe środki w celu przezwyciężenia bariery, aby uczestniczyć w różnych sferach życia na zasadzie równości z innymi osobami”. Osoba o szczególnych potrzebach to np. ta, która porusza się na wózku, o kuli, która ma ograniczoną możliwość poruszania się; osoba z niepełnosprawnością wzroku, słuchu, głuchoniema, z niepełnosprawnością psychiczną lub intelektualną oraz z zaburzeniami funkcji poznawczych, osoby starsze, kobiety w ciąży, osoby z małymi dziećmi, również z dziećmi w wózkach, osoby mające problemy w komunikacji z otoczeniem i rozumieniem języka, osoby o nietypowym wzroście, osoby wykluczone cyfrowo, seniorzy, przewlekłe chorzy, dzieci, podróżni z ciężkim bagażem (Dązbłaż, Abramowska, 2022, s. 7).

Wyjaśnienia wymaga również termin „projektowanie uniwersalne”. Zgodnie z definicją zawartą w art. 2 Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych (Dz.U. z 2012 r., poz. 1169) poprzez projektowanie uniwersalne należy rozumieć „projektowanie produktów, środowiska, programów i usług w taki sposób, by były użyteczne dla wszystkich w możliwie największym stopniu, bez potrzeby adaptacji lub specjalistycznego projektowania”.

Takie projektowanie uniwersalne powinno być oparte o 7 zasad: sprawiedliwe wykorzystanie (przestrzeni lub produktu), elastyczność użytkowania, prosta i intuicyjna obsługa, zauważalna informacja, tolerancja błędów, niewielki wysiłek fizyczny, wymiary i przestrzeń dostępne i użyteczne (Burgstahler, 2009, s. 2; Błaszczak, 2010). Projektując lub remontując obiekt użyteczności publicznej należy zastanowić się, jak wygląda profil jego użytkowników i w jaki sposób możemy zagwarantować im możliwie dużą dostępność (lub poprawić ją, jeśli adaptujemy obiekt istniejący) (Kowalski i in., 2019).

Kolejny termin, który pojawia się w dyskursie o dostępności to „racjonalne usprawnienia”, który wyjaśniony został w art. 2 Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych. „Racjonalne usprawnienia oznaczają wszelkie zmiany w pracy lub w środowisku pracy, które są niezbędne, aby umożliwić osobie z niepełnosprawnościami wykonywanie swoich obowiązków i czynienie postępów w pracy, a także uczestniczenie w szkoleniach”.

Podmioty publiczne zgodnie z zapisami art. 4 omawianej ustawy o dostępności zapewniają osobom ze szczególnymi potrzebami dostępność poprzez stosowanie uniwersalnego projektowania lub racjonalnych usprawnień. Główne podmioty zobligowane do zapewnienia dostępności to: urząd gminy/miasta; ośrodki pomocy społecznej; starostwo powiatowe; powiatowe/miejskie centra pomocy rodzinie; powiatowe/miejskie/wojewódzkie zespoły ds. orzekania o niepełnosprawności; centra usług społecznych; szkoły publiczne; publiczne uczelnie wyższe; samodzielne publiczne zakłady opieki zdrowotnej – przychodnie i szpitale; państwowe i samorządowe instytucje kultury (biblioteka, dom kultury, muzeum, teatr, filharmonia, galeria sztuki, hala widowiskowo-sportowa); instytucje, które oferują usługi dla wszystkich – nie mogą one dotyczyć handlu i przemysłu (spółki komunalne, spółki z udziałem Skarbu Państwa, niektóre stowarzyszenia), administracja rządowa, czyli ministerstwa, urzędy centralne, urzędy wojewódzkie; samorząd województwa; Państwowa Inspekcja Pracy; Zakład Ubezpieczeń Społecznych; Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego; Narodowy Fundusz Zdrowia; Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych; Najwyższa Izba Kontroli; sądy i trybunały; Rzecznik Praw Dziecka; Rzecznik Praw Obywatelskich; Prezes Urzędu Ochrony Danych Osobowych; parlament, czyli Sejm i Senat (Dązbłaż i Abramowska, 2022, s. 12). Natomiast przedsiębiorcy (instytucje, które są własnością prywatną) i organizacje pozarządowe powinny dążyć do zapewnienia dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (art. 5).

Ustawa w kolejnym artykule szczegółowo określa minimalne wymagania służące zapewnieniu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami. Dotyczą one przede wszystkim dostosowania przestrzeni, usług, technologii oraz komunikacji w taki sposób, aby były dostępne dla osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności. Wymogi te zostały określone również w ustawie o dostępności cyfrowej (Dz.U. z 2023 r., poz. 1440) oraz w wytycznych i standardach dostępności (Standardy dostępności... 2021-2027). Główne obszary minimalnych wymagań to:

1) Dostępność architektoniczna: budynki i przestrzenie publiczne muszą być dostosowane do potrzeb osób z niepełnosprawnościami, np. poprzez: podjazdy dla wózków inwalidzkich, szerokie drzwi i korytarze, windy, jeśli budynek ma więcej niż jedną kondygnację, wyraźne oznaczenia dostępnych toalet, windy, drzwi, odpowiednią wysokość blatów czy punktów obsługi dla osób na wózkach lub osób o niestandardowym wzroście.

2) Dostępność komunikacyjna: dostosowanie języka komunikacji i informacji dla osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności, np.: tłumaczenie na język migowy, podtytuły do materiałów wideo, tekst alternatywny dla grafik, tabel i wykresów w materiałach cyfrowych, dostępność informacji w formatach umożliwiających łatwiejsze przyswajanie, np. w formacie Braille'a, stosowanie prostego języka urzędowego.

3) Dostępność cyfrowa: zgodność z wytycznymi dotyczącymi dostępności stron internetowych, aplikacji i usług online dla osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności, dostosowanie witryn do czytników ekranu, zapewnienie odpowiedniego kontrastu tekstu i tła, możliwość zmiany wielkości tekstu, odpowiednia nawigacja za pomocą klawiatury.

4) Dostępność usług: zapewnienie równego dostępu do usług publicznych i prywatnych, np. w postaci: odpowiednich urządzeń, technologii wspomagających, możliwości skorzystania z pomocy asystenta, umożliwienia dostępu do usług telefonicznych i internetowych w przypadku osób z problemami ze słuchem lub mową.

5) Dostępność transportu, np. dostępność pojazdów dla osób z niepełnosprawnością ruchową, zaprojektowanie przestrzeni w pojazdach, umożliwiającej swobodny dostęp i poruszanie się oraz odpowiednie oznaczenia w stacjach i na przystankach.

Projektowanie uniwersalne i racjonalne usprawnienia zapewniają dostępność, czyli „możliwość skorzystania z usług, produktów, informacji i miejsc

przez każdego w równym stopniu i każdym czasie” (Dązbłaż i Abramowska, 2022, s. 27). Wszystkie te elementy są kluczowe dla zapewnienia równego dostępu do przestrzeni publicznych i usług, tak aby osoby z różnymi niepełnościami mogły w pełni uczestniczyć w życiu społecznym, kulturalnym i zawodowym.

Jeżeli ze względów technicznych lub prawnych zapewnienie dostępności nie jest możliwe, podmioty publiczne mają obowiązek zapewnić osobie ze szczególnymi potrzebami dostęp alternatywny (art. 7). Oznacza to zapewnienie wsparcia innej osoby, zapewnienie wsparcia technicznego z wykorzystaniem nowych technologii lub takie zorganizowanie podmiotu publicznego, aby umożliwić realizację potrzeb osoby ze szczególnymi potrzebami. Upraszczając, oznacza to tyle, że jeżeli w budynku nie ma windy to osobie poruszającej się na wózku inwalidzkim, która przybyła do Urzędu należy stworzyć przestrzeń na parterze do konsultacji z danym pracownikiem. Jeżeli student, studiujący na uczelni publicznej choruje przewlekle, co uniemożliwia mu przebywanie w dużych skupiskach ludzi, uczelnia może udostępnić mu sprzęt tele-informacyjny do nauki zdalnej.

Osoba ze szczególnymi potrzebami lub jej przedstawiciel ustawowy, po wykazaniu interesu faktycznego, ma prawo wystąpić z wnioskiem o zapewnienie dostępności architektonicznej lub informacyjno-komunikacyjnej, zwanym dalej „wnioskiem o zapewnienie dostępności” (art. 30). Wniosek taki trzeba złożyć do tej instytucji publicznej, z usług której nie można skorzystać z powodu bariery. Wniosek o zapewnienie dostępności można napisać samodzielnie. Istotne jest, aby opisać barierę i sugerowany sposób zapewnienia dostępności. Zapewnienie dostępności następuje bez zbędnej zwłoki nie później jednak niż w terminie 14 dni od dnia złożenia wniosku o zapewnienie dostępności. Gdy bariera jest niemożliwa do usunięcia, instytucja musi zapewnić dostęp alternatywny.

Skargę na odmowę lub brak zapewnienia dostępności wnosi się do Prezesa Zarządu PFRON-u. Do tej pory złożono ich ponad 90, 15 zostało rozpatrzonych pozytywnie, tj. PFRON nakazał instytucjom zapewnienie dostępności. Jedna z placówek edukacyjnych nie zrealizowała decyzji PFRON, w związku z czym została na nią nałożona kara grzywny w wysokości 15 000 zł, która może być nałożona ponownie, jeżeli podmiot nie zapewni dostępności w zakresie określonym przez PFRON (Kary za brak dostępności, 2024). W sytuacji, gdy urząd w wyznaczonym terminie nie wprowadzi m.in. takich udogodnień,

prezes funduszu będzie mógł nałożyć karę finansową – nawet do 50 tys. zł (Topolewska, 2021).

Podmiot publiczny przekazuje co 4 lata, najpóźniej do dnia 31 marca danego roku, raport o stanie zapewniania dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami w danym podmiocie, i publikuje go na swojej stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej, a jeżeli nie ma strony podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej – na swojej stronie internetowej. Raport taki sporządzany jest zwykle na specjalnym wystandaryzowanym formularzu, dostępnym do pobrania na stronie Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej. W formularzu mamy następujące działy: dostępność architektoniczna (5 pytań), dostępność cyfrowa (2 pytania), dostępność informacyjno-komunikacyjna (4 pytania główne), informacja o dostępie alternatywnym (4 pytania).

Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej udostępnia na swojej stronie internetowej Raport o stanie zapewniania dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami przez podmioty publiczne w Polsce, który powstał w oparciu o wyniki badania zrealizowanego przez Główny Urząd Statystyczny na zlecenie Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej (Raport GUS i Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej, 2021). Raport ten przedstawia wyniki badania dotyczącego realizacji działań związanych z dostępnością publicznych instytucji i usług dla osób ze szczególnymi potrzebami na poziomie regionalnym i w odniesieniu do wybranych typów podmiotów publicznych. Badanie miało na celu ocenę stopnia przystosowania podmiotów publicznych (np. urzędów, instytucji publicznych, budynków) do potrzeb osób o szczególnych potrzebach, a także analizę dostępności w kontekście przepisów prawa. Raport stanowi kompleksową analizę stopnia dostępności instytucji publicznych w Polsce, identyfikując zarówno osiągnięcia, jak i obszary wymagające poprawy w kontekście przystosowania przestrzeni publicznej, usług i informacji do potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami. W Raporcie uwzględniono różne aspekty dostępności. Pierwszym z nich jest **dostępność architektoniczna** – dokonano oceny przystosowania budynków publicznych do potrzeb osób z ograniczoną mobilnością, w tym dostosowanie wejść, wind, toalet, parkingów, a także szerokości korytarzy. Drugi aspekt dostępności to **dostępność cyfrowa** i informacyjno-komunikacyjna – dokonano m.in. analizy dostępności stron internetowych i aplikacji mobilnych instytucji publicznych dla osób z niepełnosprawnościami, takich jak osoby z problemami wzrokowymi czy słuchowymi, dostępność tłumacza języka migowego. Kolejny aspekt to **usługi publiczne**

świadczone przez instytucje publiczne, w tym usługi socjalne, edukacyjne, medyczne i inne, w kontekście ich dostosowania do potrzeb osób z niepełnosprawnościami oraz zapewnienia dostępu alternatywnego. Kolejną kategorią to ocena działań podejmowanych przez instytucje publiczne w zakresie szkoleń dla pracowników w kwestii obsługi osób ze szczególnymi potrzebami oraz poziom świadomości na temat potrzeby dostępności. Raport zawiera również przykłady dobrych praktyk w aspekcie dostępności oraz ocenę skuteczności działań mających na celu zapewnienia dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami. W ostatniej części Raportu przedstawione są rekomendacje i wnioski, które mają na celu poprawę dostępności w Polsce, wskazując obszary, w których konieczne są dalsze działania, aby zapewnić pełną integrację osób z niepełnosprawnościami w życiu publicznym. Niektóre z zaleceń to:

- wprowadzenie standardów dostępności budynków, takich jak szerokie drzwi, windy, odpowiednia liczba toalet przystosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami;
- zwiększenie dostępu do usług cyfrowych, w tym dostosowanie stron internetowych do standardów WCAG (Web Content Accessibility Guidelines);
- szkolenie pracowników publicznych w zakresie komunikacji z osobami z różnymi rodzajami niepełnosprawności (wzmocnić oddziaływania edukacyjne i świadomościowe) (Raport GUS i Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej, 2021, s. 143);
- wprowadzenie bardziej dostępnych opcji komunikacji, w tym języka migowego, tekstów alternatywnych, oraz stosowanie „prostego języka” w pismach i komunikacji zewnętrznej;
- konieczność podjęcia działań legislacyjnych związanych z zapewnianiem dostępności w transporcie autobusowym dalekobieżnym oraz komunikacji opartej na mniejszych pojazdach.

Badanie pokazało też, że największe problemy podmioty publiczne mają z zapewnieniem skutecznej informacji i komunikacji dla osób ze szczególnymi potrzebami. Raport wskazuje, że mimo pewnych postępów, dostępność podmiotów publicznych w Polsce pozostaje na niewystarczającym poziomie. Zidentyfikowane problemy powinny zostać rozwiązane w ramach szerokiej polityki na rzecz inkluzji i zapewniania równych szans osobom z niepełnosprawnościami.

Przy ministrze właściwym do spraw rozwoju regionalnego działa Rada Dostępności, jest to organ opiniodawczo-doradczy tego ministra (art. 13). Każdy organ władzy publicznej wyznacza również osobę pełniącą funkcję koordynatora do spraw dostępności. W zakresie jego obowiązków mieści się m.in. przygotowanie i koordynacja wdrożenia planu działania na rzecz poprawy zapewnienia dostępności oraz monitorowanie podmiotów w tym zakresie (art. 14). Na stronach urzędów dostępne są plany działania na rzecz poprawy zapewniania dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami. Opracowania takie zwykle zawierają: wykaz stosowanych pojęć, podstawy prawne, opis dotychczas podjętych działań na rzecz poprawy dostępności w danej instytucji ze szczegółową charakterystyką działań w odniesieniu do czasu planowanej ich realizacji, wykaz działań planowanych na rzecz poprawy dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami w odniesieniu do konkretnego czasookresu, w odniesieniu do dostępności informacyjno-komunikacyjnej, architektonicznej, cyfrowej, publikacji. Plan taki zakończony jest opisem sposobu monitoringu planu działania. Wzorcowym opracowaniem w tym zakresie może być „Plan działania na rzecz poprawy zapewniania dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami Głównego Urzędu Statystycznego na lata 2021-2025”, opublikowany na stronie internetowej GUS.

Podmioty realizujące politykę dostępności na swój wniosek mogą ubiegać się o przyznanie dokumentu potwierdzającego spełnianie minimalnych wymagań służących zapewnieniu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami. W rozdziale 3 omawianej ustawy o dostępności znajdziemy regulacje dotyczące procesu certyfikacji dostępności oraz kontroli podjętych przez dane podmiot działań w zakresie dostępności.

Działalnością na rzecz praw osób z niepełnosprawnościami, w tym również monitoringiem zapewniania dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami, zajmują się m.in. podmioty z tzw. trzeciego sektora, a więc są to organizacje które działają na rzecz społeczeństwa, ale nie są ani przedsiębiorstwami komercyjnymi (sektor prywatny), ani jednostkami publicznymi (sektor publiczny) np. fundacje i stowarzyszenia (Majchrowska-Kielak, 2022). Wśród tych organizacji ważne miejsce zajmuje kolektyw o nazwie Artykuł 6, który to wspólnie z Fundacją TUS zorganizował wydarzenie „II Zjazd Kobiet z Niepełnosprawnościami”. Wydarzenie poprzedzone zostało regionalnymi spotkaniami w każdym województwie. Zjazd kobiet z niepełnosprawnością jest kontynuacją działań podjętych w 2019 r. Pierwszy zjazd odbył się w Biurze Rzecznika

Praw Obywatelskich i był odpowiedzią na rekomendacje Komitetu ONZ skierowane pod adresem Polski.

II Zjazd Kobiet z Niepełnosprawnościami i ich sojuszniczek i sojuszników odbył się **8 marca 2024 r. w** Domu Otwartym na ul. Radzymińskiej w Warszawie. Główne cele II Zjazdu Kobiet z Niepełnosprawnościami to: rozmowa o prawach i potrzebach kobiet z niepełnosprawnością, zawiązanie grupy wzajemnego wsparcia i aktywizmu, dyskusja nad działaniami zmierzającymi do wprowadzenia w życie zaleceń Komitetu ONZ do spraw Praw Osób z Niepełnosprawnością w zakresie praw kobiet z niepełnosprawnością. Poruszono także takie istotne problemy w ramach paneli do wyboru jak: **przeciwdziałanie przemocy wobec kobiet z niepełnosprawnościami, dostępność usług, w szczególności ginekologicznych, a także macierzyństwo i prawa reprodukcyjne.**

Osobami prowadzącymi spotkanie były Anna Rutz, reprezentująca Uniwersytet Adama Mickiewicza oraz Małgorzata Peretiatkiewicz, reprezentująca Fundację TUS. Spotkanie odbyło się pod patronatem Rzecznika Praw Obywatelskich, którego biuro reprezentowała Pełnomocniczka ds. praw osób z niepełno sprawnościami – Monika Wiszyńska-Rakowska, oraz Prezydenta miasta Warszawy, którego reprezentowała – Aldona Machnowska-Góra – zastępczyni Prezydenta miasta Warszawa. Obie Panie podkreśliły w przemówieniu powitalnym, że starają się jako przedstawicielki instytucji, w tym samorządu uwzględniać rekomendacje unijne oraz postulaty zgrupowań sojusznicznych w swoich działaniach. Pani wiceprezydent zaakcentowała, że głos społeczeństwa, jest nie zwykle istotny jako czynnik informujący: „Co jako Warszawa możemy dla Was zrobić?”. Pani Monika Wiszyńska-Rakowska podkreśliła, że prawa kobiet z niepełnosprawnością wymagają większej uwagi i zaangażowania organizacji pozarządowych i ich sojuszniczek, aby były w pełni dostrzegane. W swoim wystąpieniu przypominała, że prawa kobiet zostały wprost dostrzeżone w art. 6 Konwencji ONZ o prawach osób z niepełnosprawnościami. W wydarzeniu wzięli udział także przedstawiciele Centrum Projektów Społecznych BRPO.

Zaproszeni goście zostali przywitani przez przewodniczącą European Disability Forum Women's Committee z Brukseli – Pirkko Mahlamaki, która na wstępie podziękowała za możliwość spotkania i dyskusji. Podkreśliła również konieczność dyskusji nad: macierzyństwem i prawami kobiet z niepełnosprawnościami, konieczność zwrócenia uwagi i dyskusję na temat przemocy wobec kobiet z niepełnosprawnościami oraz wdrożenia odpowiednich działań. Jak twierdzi Pirkko, to jednak dostępność jest tematem kluczowym, który

„otwiera drogę wszystkim zmarginalizowanym”. Wyraziła uznanie, że to właśnie dzisiaj w Międzynarodowym Dniu Kobiet kobiety łączą się czy wyrazić wspólnym głosem: „Nic o nas bez nas”.

Również Anna Rutz podkreśliła kwestię: „nie ma respektowania praw bez dostępności”, a w przypadku kobiet istotna jest dyskusja na temat dostępności usług medycznych dla kobiet z niepełnosprawnościami, w szczególności badań ginekologicznych.

Uczestnikom Zjazdu zaproponowano udział w trzech panelach dyskusyjnych:

- antykoncepcja, macierzyństwo, zdrowie reprodukcyjne kobiet z niepełnosprawnością,
- przemoc wobec kobiet z niepełnosprawnością,
- dostępność prawa dla kobiet z niepełnosprawnością.

Na potrzeby niniejszego tekstu przedstawię główne obszary, jakie pojawiły się w dyskusji, w panelu „Dostępność prawa dla kobiet z niepełnosprawnością”. Panel ten poprowadziła Barbara Markowska. Na wstępie poinformowała uczestniczki, że jest to panel dyskusyjny i uczestniczki powinny brać w nim aktywny udział. To nie jest wykład. „Mamy wypracować to, co mamy zrobić”. Panel rozpoczął się przedstawieniem się uczestników. Wymienię tylko niektórych:

- Luise Danielsson (Europarlament, stowarzyszenie głuchych EDF) i inni liczni członkowie tego stowarzyszenia z Brukseli,
- Przedstawicielka EDF z Chorwacji z asystentem, Inclusive Europe, osób niepełnosprawnych intelektualnie i ich rodzin,
- Juliana Gajda, członkini PZG, osób z niepełnosprawnością słuchu, wzroku, niepełnosprawnością ruchową,
- Przedstawiciele fundacji Transgresja,
- Przedstawicielka Europejskiego Stowarzyszenia na rzecz Niezależnego Mieszkania z Mołdawii,
- Przedstawiciele Polskiego Forum Osób z Niepełnosprawnościami,
- Przedstawicielka organizacji pracy „Lodołamacze”,
- Przedstawicielka Centrum Dostępności (podmiot uprawniony do certyfikacji w zakresie dostępności),
- Przedstawicielka Inkubatora Innowacji Dostępność +,

- Przedstawiciele Stowarzyszenia Mówiących Osób Niedosłyszących i Użytkowników Implantów Słuchowych SUITA,
- Przedstawicielki Fundacji Polska Bez Barier.

Na początku spotkania omówiono główne kwestie zawarte w ustawie o dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami. W szczególności dyskusja toczyła się wokół takich tematów jak: dostęp alternatywny jako obowiązek każdej instytucji publicznej, organizacja przestrzeni dostępności przez urzędy na wniosek osoby o szczególnych potrzebach, procedura składania wniosku o udostępnienie przestrzeni bądź dostęp alternatywny do koordynatora ds. dostępności, którego dane figurują na BIP danej instytucji publicznej. Podczas wymiany doświadczeń w tym zakresie okazało się, że zdarzały się sytuacje, gdy wniosek taki był odrzucany np. przez szpitale (przypadek osób niepełnosprawnością słuchu). W takiej sytuacji skarga na brak przyjęcia wniosku lub odmowę dostępności powinna być kierowana do NFZ i PFRON, najlepiej pocztą. Podczas dyskusji omówiono mnóstwo problemów w zakresie dostępności: usługi – problem z komunikacją alternatywną, edukacja o dostępności powinna być obowiązkowa już na wczesnych etapach edukacji, łatwy dostęp do tłumaczy języka migowego, sprawy urzędowe należy załatwiać on-line, w usługach medycznych powinien obowiązywać język alternatywny, toalety dla osób z niepełnosprawnościami powinny być otwarte, projekty z zakresu dostępności powinny być finansowane ze środków publicznych, dla instytucji publicznych i instytucji finansowanych ze środków publicznych kary finansowe za brak dostępności powinny być dotkliwe, docelowo jednak dostępność powinna zaistnieć poprzez edukację, a nie przez kary, wniosek o udostępnienie przestrzeni w instytucji publicznej powinien być rozpatrywany w przeciągu 3 dni, wszystkie wydarzenia dla kobiet powinny być dostępne, większa świadomość neuro różnorodności społeczeństwa, więcej architektów specjalizujących się w dostępności, na kierunkach medycznych (studiach) powinien być przedmiot lub treści kształcenia dotyczące potrzeb osób z niepełnosprawnościami, kody produktów w podmiotach handlowych powinny być dostępne tj. język Braille'a o kolorach ubrań, rozmiarze, gdyż język polski jest językiem obcym dla osób niesłyszących, dostępność TV powinna być czymś normalnym (system i alfabet Braille'a, transkrypcja), projektowanie uniwersalne tyczy się nie tylko architektury, ale też komunikacji i powinno stać się rzeczywistością. Podsu-

mowując panel o dostępności, kobiety z niepełnosprawnościami i ich sojuszniczki wyodrębniły trzy kwestie:

1. Dostępność powinna być oczywistym faktem i obowiązywać również w instytucjach prywatnych. Brak dostępności powinien być sankcjonowany karą finansowymi.

2. O dostępności powinno się mówić już na wczesnych etapach edukacji, aby ta stała się oczywistością. Warto również wdrożyć szkolenia w tym zakresie skierowane do szerokich grup społeczeństwa.

3. Skrócenie procesu składania skarg na dostępność. Powinny zaistnieć zmiany legislacyjne w tym zakresie.

Deklaracja została przegłosowana przez ciche brawa.

Ponadto Komitet ONZ zwrócił uwagę na potrzebę uznania praw kobiet i dziewcząt z niepełnosprawnościami na potrzebę przyjęcia kompleksowej strategii zapobiegania wszelkim form przemocy we wszystkich okolicznościach, w tym w domu i w instytucjach. Komitet zwraca uwagę na potrzebę zapewnienia wsparcia w opiece nad dziećmi i wspierania w podejmowaniu decyzji o założeniu rodziny kobiet z niepełnosprawnościami. Komitet podkreślił również potrzebę przeprowadzenia badań z udziałem kobiet z niepełnosprawnościami dotyczącej ich sytuacji społecznej.

Zwrócono uwagę, że w październiku 2018 roku, w efekcie sprawozdania napisanego przez Polskę z realizacji Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, Komitet ONZ do spraw Praw Osób z Niepełnosprawnościami w rekomendacjach dla Polski wykazał, że dziewczęta i kobiety z niepełnosprawnością należą do jednej z najbardziej marginalizowanych i dyskryminowanych grup społecznych (rekomendacje do dzisiaj nie zostały przetłumaczone na język polski).

W ramach zapewnienia „dostępności” Ministerstwo Edukacji Narodowej¹ podjęło szereg działań, które w szczególności odnoszą się do dostępności komunikacyjnej. Oto ważniejsze z nich:

- diagnoza i podnoszenie kompetencji nauczycieli w zakresie stosowania polskiego języka migowego w kształceniu uczniów z uszkodzonym słuchem.

¹ Odpowiedź Elżbiety Neroj, dyrektora Departamentu Wychowania i Edukacji Włączającej Ministerstwa Edukacji i Nauki na postulaty zawarte w *Deklaracji 2. Zjazdu Kobiet z Niepełnosprawnością* w sprawie podjęcia działań mających na celu wprowadzenie potrzeb kobiet z niepełnosprawnością w życie przesłane przez Artykuł 6.

- od kwietnia 2023 r. do września 2025 r. realizowany jest projekt szkoleniowy „Szkoła dostępna dla wszystkich” (IBE, 2024). W ramach tego projektu organizowane są (1) kursy e-learningowe przeznaczone dla nauczycieli pracującymi z uczniami dwujęzycznymi z doświadczeniem migracji, (2) program wspierania rozwoju językowego dzieci w wieku przedszkolnym „Mówię i rozumiem” z udziałem dziecka, (3) program szkoleniowy dla nauczycieli „Przedszkole dostępne dla wszystkich” koncentrujący się na umiejętnej pracy z dzieckiem w zakresie rozwijania kompetencji społecznych, językowych i emocjonalnych.

Z doświadczeń autorki – absurdy „dostępności”:

– „w celu skorzystania z toalety proszę dzwonić domofonem do ochrony” – poniższe zdjęcie autorka wykonała w jednym z mazowieckich centrów handlowych. Istniejące, ale zamknięte toalety dla osób z niepełnosprawnościami to nie jest DOSTĘPNOŚĆ – jest to również problem podmiotów publicznych, np. poradnie zdrowia, szpitale, ośrodki sportu. Aby skorzystać z toalety osoba z niepełnosprawnością ruchową musi najpierw udać się do dyżurki pielęgniarek lub ochrony czy też Pani na recepcji / rejestracji i poprosić o klucz celem załatwienia potrzeb fizjologicznych. Urąga to wszelkim zasadom przyzwoitości i jest poniżające. Przyczyna takiego stanu rzeczy nie jest znana. Ale można spotkać się z opinią, że z tej toalety korzystają osoby nieuprawnione i pozostawiają bałagan. Przecież dostępność nie narzuca konieczności weryfikacji osoby uprawnionej. Toaleta wyposażona w uchwyty przy ubikacji nierzadko jest zarazem pomieszczeniem gospodarczym. Wtedy już tylko z nazwy jest toaletą dla niepełnosprawnych, bo nie ma w niej takiej przestrzeni, żeby wjechać wózkiem.

– inna sytuacja – branża prywatna, ogólnopolska sieć supermarketów, mogąca w raportach pochwalić się dostępnością dla osób o szczególnych potrzebach. Dostępność formalnie jest zapewniona – zorganizowano dodatkową kasę, której nie obsługuje żaden kasjer. Mało tego – kasjer nie może obsługiwać takiej kasy, gdyż stanowi ona zagospodarowaną towarem przestrzeń. Warto tutaj również wspomnieć o kwestii niepełnosprawności tzw. ukrytej/niewidocznej. Osoba, której organizm jest znacznie osłabiony przebiegiem choroby przewlekłej na zewnątrz wygląda na w pełni funkcjonalną. Nie przyznano jej żadnego atrybutu w postaci wózka inwalidzkiego, okularów czy też laski. Nie dostała żadnej innej etykiety zewnętrznej, dzięki której nie musiałaby wyjaśniać kilkunastu osobom w kolejce przed nią, dlaczego nie ma siły stać, dlaczego jest uprawniona do skorzystania z właśnie takiej kasy.

Wnioski płynące z analizy dostępności dla osób o szczególnych potrzebach oraz działań na rzecz przestrzegania praw osób niepełnosprawnych wskazują na konieczność podejmowania kompleksowych i skoordynowanych działań zarówno na poziomie legislacyjnym, jak i społecznym. Stosowanie przepisów prawa oraz inicjowanie projektów wspierających integrację osób z niepełnosprawnościami stanowi fundament dążenia do pełnej równości i aktywnego uczestnictwa tych osób w życiu społecznym, zawodowym i kulturalnym. Mimo postępujących zmian, wciąż istnieją wyzwania związane z realizacją pełnej dostępności, które wymagają dalszych działań, szczególnie w zakresie edukacji, budownictwa oraz świadomości społecznej. Warto podkreślić, że pełna integracja osób z niepełnosprawnościami w społeczeństwie jest procesem długofalowym, który wymaga zaangażowania wszystkich grup społecznych, instytucji oraz organizacji działających na rzecz równości i sprawiedliwości społecznej – co wykazano na przykładzie II Zjazdu Kobiet z Niepełnosprawnościami. Tylko w ten sposób możliwe będzie zbudowanie społeczeństwa, w którym każda

osoba, niezależnie od swojej kondycji fizycznej czy intelektualnej, ma równe szanse na pełną realizację swoich praw i aspiracji.

Bibliografia

- Błaszak M., Przybylski Ł., (2010), *Rzeczy są dla ludzi. Projektowanie uniwersalne*, Warszawa.
- Burgstahler S., (2009), *Universal Design: Process, Principles, and Applications. How to apply universal design to any product or environment*, <https://www.washington.edu/doit/home>.
- Dązbłaż B., Abramowska B., Makowiecka K., (red.), (2022), *Jak korzystać z prawa do dostępności*, PFRON.
- Kary za brak dostępności, <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/fundusze-europejskie-bez-barier/dostepnosc-plus/aktualnosci/kary-za-brak-dostepnosci/>.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483).
- Konwencja Organizacji Narodów Zjednoczonych z dnia 13 grudnia 2006 r. o prawach osób niepełnosprawnych (Dz.U. z 2012 r., poz. 1169).
- Kowalski, P., Mikołajczyk, A., Zimny, B., (2019), *Jak wdrażać Ustawę o zapewnianiu dostępności?*, Europejski Fundusz Społeczny, Łódź. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/86832/poradnik_wdrazanie.pdf.
- Majchrowska-Kielak A., (2022), *Działalność na rzecz praw kobiet z niepełnosprawnościami w Polsce*, "Student Niepełnosprawny. Szkice i Rozprawy", Zeszyt 22 (15).
- Plan działania na rzecz poprawy zapewniania dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami Głównego Urzędu Statystycznego na lata 2021-2025, bip.stat.gov.pl/download/gfx/bip/pl/defaultstronaopisowa/1555/2/1/plan_dzial_na_rzecz_pop_zap_dost_os_ze_szczeg_potrz_gus_na_lata_2021-2025.docx.
- Projekt Szkoła Dostępna dla Wszystkich, www.ibe.edu.pl/index.php/pl/szkola-dostepna-dla-wszystkich-opis-projektu.
- Raport o stanie zapewniania dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami przez podmioty publiczne w Polsce według stanu na 1 stycznia 2021 r. przygotowano m.in. w oparciu o wyniki badania zrealizowanego przez Główny Urząd Statystyczny na zlecenie Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej, (2021), Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej – Portal Gov.pl (www.gov.pl).
- Standardy dostępności dla polityki spójności 2021-2027, <https://www.fnp.org.pl/assets/Za%C5%82-2-do-Wytyczne-dotycz%C4%85ce-realizacji-zasad-r%C3%B3wno%C5%9Bciowych-w-ramach-funduszy-unijnych-na-lata-2021-2027.pdf>.
- Topolewska M., *Bat na niedostępne urzędy. Grzywna do 50 tys. zł za bariery i brak dostępności*, „Dziennik Gazeta Prawna” 2021, www.gazetaprawna.pl/praca/artykuly/8238061,urzed-y-muzea-osoby-niepelnosprawne-brak-dostepnosci-bariery-grzywna.html.

Ustawa z 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (Dz.U. z 2024 r., poz. 1411).

Ustawa z 19 sierpnia 2011 r. o polskim języku migowym i innych środkach komunikowania się (Dz.U. z 2023 r., poz. 20).

Ustawa z 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. z 2024 r., poz. 44).

Ustawa z 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych (Dz.U. z 2023 r., poz. 1440).

Ustawa z dnia 15 listopada 1984 r. Prawo przewozowe (Dz.U. z 2024 r., poz. 1262).

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane (Dz.U. z 2024 r., poz. 725).